

Nemcsak a magyar sajtótörténetnek, hanem a megújuló irodalmi életnek fontos fejezete az a néhány havi időszak, amely a felszabadulást közvetlenül követő felporzással függ össze. A történeti események kronológiája többé-kevésbé tisztán áll előttünk, mert a kutatásoknak sok kérdést sikerült már tisztázniuk. Nem egészen áll így a helyzet irodalomtörténeti vonatkozásban, épp ezért nem felesleges röviden megemlékezni a főváros első irodalmi és kulturális lapjáról, a Pillanat-ról, amelynek megjelenése egyúttal az elhallgatásra, elsüllyesztésre ítélt baloldali magyar irodalom létét is jelképezte.

A Pillanat az Új Hang Könyvkiadó Vállalat, — amelynek nincs összefüggése a moszkvai Új Hang című folyóirattal, — kiadásában jelent meg. A kiadót, miután Horváth Árpádot, az Új Hang irodalmi vezetőjét, a Vigszínház kiváló főrendezőjét felismerték és elhurcolták a nyilasok, 1945 februárjában gyakorlatilag egyedül Gerő Sándor képviselte, és az ő kezdeményezésére indult a Pillanat is. A lap főmunkatársai Száva István, Erdődy János, F. Rácz Kálmán, Lányi Margit és Hámori László voltak. A technikai kivittelt a Légrády Testvérek Rt. nyomdájának egyik benzinmotoros sajtója biztosította. A Pillanat kis formátumban, (21 × 28,5 cm) jelent meg 1945. február 17-én és 24-én, minden alkalommal 50 000 példányban.

A felszabadulás után megjelent első irodalmi tanulmányt Erdődy János írta. „Végre nyomtatásban!” címmel Szőnyi Zoltán antifasiszta verseit méltatja. Ezek a versek 1939-ben bukkantak fel és a negyvenes évek elején egyre nagyobb számmal terjedtek el, nemcsak az illegálisba kényszerített baloldali pártmunkások, hanem a haladó gondolkodású, polgári értelmiségiek körében is. A most is meglévő Kulacs vendéglő egyik zugában esztendőkön át, estéről estére egy kis társaság találkozott, ennek a társaságnak volt tagja a versek írója, aki a legvadabb időben írta és terjesztette élőszóval és gépelt másolatokban fanyar hangú, keserű humorú verseit. És a társaság fiatal színésztagejai, elsősorban Major Tamás és Várkonyi Zoltán vakmerő bátorsággal vitték szét a dühödt rímeket, szavalták baráti találkozókon verseit.

Az 1. számban négy ilyen kiadatlan vers van, köztük az 1940-ben írt „Hej hittel!” című, amelyet először Várkonyi Zoltán szavalt el baráti körben, hirtelen homlokára fésült Hitler-frizurával és fekete zsebfésűvel az orra alá improvizált kis bajússzal. A 2. szám további verseket ismertett, az „Adolf” és a „Tíz év múlva” címűeket. Ez utóbbi, szintén 1940-ben írt költeményben Szőnyi nem csekély derűlátással jósolja meg, hogy rövid egy évtized múlva az új generáció még a nevét sem fogja ismerni Hitlernek.

A szerény terjedelmű Pillanat egyéb más tanulmány helyett forrásértékű híreket közölt mindkét számában, üldözött és ismert magyar írók sorsáról. Habár ezek az értesülések, sajnos nem mindig bizonyultak maradéktalanul igaznak, — a tájékozódás irányát és pillanatnyi helyzetét pontosan rögzítették. A lap örömmel cáfolja Szép Ernő halálhíret, jelentést ad Illyés Gyuláról, aki Budán dolgozik új könyvén, Márai Sándorról, aki Leányfalun húzta meg magát és az ostromot szerencsésen átélő Zilahy Lajosról. Olvasunk Várnai Zseniről, akit a lap „a legnagyobb élő költőnek”-nek nevez, Heltai Jenőről, akiről ekkor tudták meg, hogy él, Szerb Antalról és Sárközy Györgyről, akiről csak annyit volt ismert, hogy mindkettejüket elhurcolták a nyilasok és még reménykedtek visszatértükben, miközben ők a balfi tömegsírban feküdtek. A hírovat csupán Egyed Zoltán sopronkőhidai kivégzését közölte bizonyossággal. Az írók mellett egész sor művész és közéleti személyiség is szerepel a névsorban, de szorosabban véve csak Reinitz Béla hagyatékának sorsa érdekli az irodalomtörténetet, amelyről megnyugvással jelenthették, hogy nem pusztult el, még a nyár folyamán sikerült megmenteni.

A művészeti események krónikájából kiemelkedik a Vörös Hadsereg megalapításának alkalmából rendezett ünnepség leírása. A résztvevők és szereplők között találjuk Szakasits Árpádot, Várkonyi Zoltánt, Gobbi Hildát, Major Tamást, Medgyasszay Vilma, Székely Mihályt, Orosz Vilma, Ferencsik János, Kodály Zoltán és Sergio Failoni nevét. A Pillanat című lapnak ez a profílija azonban már kívül esik a magyar irodalomtörténetírás érdeklődésén, épp úgy, mint néhány, akkor időzerű politikai elemző cikke, amelyek szintén megérdemelnék a kutatók figyelmét.

Szőnyi Zoltán

Bessenyei Der Mann ohne Vorurtheil című műve magyarországi másolatának provenienciájához

Az Irodalomtörténeti Közlemények 1967. évfolyamában *Bessenyei György ismeretlen folyóirata* című cikkemben¹ ismertettem a British Museum könyvtárából az Országos Széchényi Könyvtárba került másolat alapján, a Der Mann ohne Vorurtheil in der neuen Regierung című periodikus kiadvány hat számát, amelyet Holzmann—Bohatta Anonymen-lexikona

¹ ItK 1967. 25—34.